о+въ и за това са замѣнува сега съ *вз*, което е сѫщото оү, но безъ *о*, т. е. *о+вз* безъ *о*=въ. А, пъкъ, че *вз* е показателно мѣстоимение, както и *овз*, затова не трѣба да ти говорѭ, защото много пѫти сьмъ ти казвалъ въ прѣдишнитѣ си писма отъ лани, както казахъ и горѣ.

Въ говора често са чува и прѣдлога *фъ*, което не е друго нищо освенъ видоизмѣненъ въ, дѣто *вз*, като са изговоря прѣдъ нѣкоя съгласна, прѣдъ която ера (ъ) не са изговаря ясно, *вз* са умекчава и са чува като фь. (Слѣдва).

НѢКОЛКО ДУМИ ЗА САМОДИВИТѢ.

Самодивитѣ имѫтъ, въ Българския народъ, нѣколко различни имена: Само-диви, Диви, Само-вили, Вили, Русалки и Само-юди и Юди.

Да разглѣдами най-напрѣдъ, дѣ живѣѭтъ, спорѣдъ народното вѣрвание, тѣзи духови и какви дѣйствия имъ приписва народното въображение. За Русалкитѣ вѣрвѫтъ, че живѣяли въ водитѣ и само на Русалската недѣля излѣзвѫтъ по полетата и лѫговитѣ, дѣто има *росянъ* и му обирѫтъ върховитѣ на цвѣта.

Самодивитѣ живѣѭтъ въ влажнитѣ мѣста: въ горитѣ, край долищата, край рѣкитѣ, около воденицитѣ, по голѣмитѣ стари дървета, въ запустѣлитѣ здания и други тьмни и страшни мѣста и пѣщери. Отъ тия си обични мѣста тѣ често излѣзвѫтъ по полѣнитѣ на полето, или по равнитѣ бърда на върха на планинитѣ, и играѭтъ огненно самодивско хоро по самодивскитѣ хорища, дѣто въ полетата хорищата имъ са познавѫтъ и днесъ по зелената дребна трѣвица, която расте простъ на-крѫгъ на ония мѣста, дѣто сѫ вили огненното си хоро прѣди пѣтляно врѣме. Тѣ сѫ нѣколко сестри и най-старата отъ тѣхъ е *царица*, която возѭтъ другитѣ сестри по въздуха нощѣ, догдѣ не сѫ попѣли първи пѣтли, на колà; тъзи кола е направена отъ человѣчески кости, които земѫтъ отъ живитѣ хора и, на когото изсъхне или са хване нѣкой членъ отъ тѣлото, казвѫтъ: сладки и медени му зели, или уѣли крака, рѫката и т. н. Отъ тука е останала и думата, „уѣтъ, уѣта, уѣто, уѣти", което ще рѣче узетъ, сухъ и проч.; съ една рѣчь человѣкъ, който е билъ здравъ и послѣ му изсъхнълъ нѣкой членъ отъ тѣлото, са казва „уѣтъ" и са вѣрва, че Само-дивитѣ му уѣли, зели тая суха часть.

Само-дивитѣ са сърдѭтъ, когато имъ спѭтъ на игрищата, подъ *дърветата имъ;* когато имъ прѣгазѭтъ прѣзъ трипезата; когато имъ отсѣкѫтъ дървото; когато имъ прѣобърнѫтъ извора на чешма; когато ходѭтъ нощемъ, до гдѣто не сѫ пропѣли пѣтлитѣ, на извора имъ да гребѫтъ вода и да ги беспокоѭтъ, кога са кѫпѭтъ въ него и, който

направи това, за което са сърдѫтъ, тѣ го сбъхтвѫтъ, или го уѣмѫтъ. Сбъхтания болѣе, а уѣтия *усакатява*. Когато имъ споменувѫтъ името, тѣ са сърдѫтъ и уѣмвѫтъ, за това простия народъ всѣкога, когато ще имъ споменѣ името, казва: „Сладки и медени“, или „да си ходѫтъ живи и здрави“.

Отъ силното увѣрение, че Само-дивитѣ земѫтъ членоветѣ на человѣцитѣ е произлѣзало и това, че тѣ не само, че си правѫтъ отъ человѣчески кости *кълянска* за царицата, нъ и още градѫтъ цѣли градове отъ хора. Пѣсеньта: „Градъ градила Само-вила, ни на небо, ни на земя, туку така на облаци . . .“, ни показва явно горѣ-рѣченото. Въ тъзи пѣсень са казва, че отъ момцитѣ направила коли, отъ момитѣ пърти, отъ старцитѣ подпорки, отъ кметовитѣ стълбови, отъ кметицитѣ врата, а отъ малкитѣ дѣца трьни за покривъ на изградения градски плетъ, и най-послѣ, като нѣмало отъ кого да направи ключъ за вратата, зела еднородното дѣтенце на една майка и направила отъ него и ключъ.

Че не сѫществувѫтъ въ свѣта горѣпоменатитѣ въображаеми духови, въ днешно врѣме не трѣба да доказвами и да увѣрявами никого свѣстнаго человѣка, нъ да разглѣдами, въ кратко, отъ кои природни явления сѫ зели нашитѣ пра-дѣди, въ младенческия си животъ, тѣзи понятия, отъ които сѫ скроили цѣлъ самодивски култъ, който и до сега въ простия невиненъ народъ има още много поклонници, които, поклонници, ще може да разувѣри само истинското общенародно образование.

Самодивитѣ, когато играѭтъ самодивското си огненно хоро на самодивскитѣ полѣни прѣди пѣтляно врѣме, ако мине нѣкой прѣзъ него, тѣ го сбъхтвѫтъ. Самодивскитѣ хорища сѫ обикновенно по-край водитѣ на равни полѣни. Да видимъ сега, какво нѣщо сѫ тия хорища и отъ дѣ са зема тая свѣтлина и тоя огънь, дѣто гори по тѣхъ.

Че дѣйствително има самодивски хорища, не трѣба да са съмнѣва никой, защото ги има и до день-днешенъ, и че отъ тѣзи хорища трѣба да са явява свѣтлина и това трѣба да е вѣрно.

Който иска да види какво нѣщо е само-дивско хорище, може да запита простия народъ въ селата и той най-добрѣ ще му покаже: дѣ сѫ, какви сѫ и какво е виждалъ по тѣхъ, и ще му разкаже много приказки и легенди за тия хорища и за пострадалитѣ отъ тѣхъ человѣци. Нъ най-добрѣ може да са увѣри за това отъ Лѣсковчани и Дольно-Орѣховчани, въ Търновско, стига да дойде на равната цѣлина на лѣсковското пасище подъ Церова могила и, когото селянина да попита, сѣкий ще му покаже съ прьстъ и ще му рѣче: „ето тамъ си играѭтъ *сладки и медени*“. На тѣзи хорища и азъ, като бѣхъ малъкъ, сьмъ ходилъ и сьмъ бралъ червенки гѫби, пролѣть и есень, които подирь дъждовно и топло врѣме, растѫтъ въ изобилие по окрѫжноститѣ на само-дивскитѣ хорища, които окрѫжности сѫ широки до единъ раскрачъ и сѫ като правилни крѫгови. По голѣмината си хорищата сѫ различни: отъ 10, 15 до 20 и по-вече раскрачи прѣко (въ диаметра).

Спорѣдъ увѣрението на простото население тука, пролѣтно врѣме, са виждѫтъ крѫгли огньови, като хорища, които, огньови, ту

шашнувжтъ, ту са изгубвжтъ на прѣсѣкулки и, когато са покаже това явление, никой не смѣе да са приближи, или да мине отъ тамъ, защото, щомъ са приближи, или мине отъ тамъ, ще го сбъхтжтъ „сладки и медени“.

Тѣзи огньови, за които много разказвжтъ, че сж ги виждали, мене не ми са е случило да ги видж, ако и да съмъ бралъ, както казахъ, по хорищата гжби, нъ денемъ. Такива сжщи само-дивски хорища азъ съмъ виждалъ въ Врачанско въ равни ниски крайводни мѣста, на които, тъй сжщо, растжтъ червенки гжби и тѣзи хорища, тъй сжщо, ги зъвжтъ *само-дивски хорища*.

Да видимъ сега, какво е происхождението на тия хорища и коя е причината, дѣто растжтъ именно по тѣхъ гжбитѣ.

Ботаниката ни учи, че гжбитѣ растжтъ само на ония мѣста, дѣто има да гниjжтъ нѣкои органически вещества—растителни, или животни, и това мѣсто да бжде влажничко. Но понеже на тия хорища растжтъ гжбитѣ, то и тука, непрѣменно, трѣба да има нѣкакви органически нѣща да гниjжтъ и тѣзи нѣща трѣба да сж въ доста дебелъ пластъ подъ земята, защото гжбитѣ растжтъ всѣка година въ влажно и топло врѣме. Освенъ това, щомъ залови суша, дребната синя, иглолиста трѣвица, която расте по цѣлата окржжность на кржга на игрището, изсъхва и окржжностьта на хорището става, като опърлена, като че дѣйствително е играло по нея хоро и земята почне да побѣлява отъ едно бѣло вѣщество, като соль. Тъзи соль не е друго нищо освенъ салитра (гюверджиле), а това сичкото ни увѣрява, че тамъ има да гниjжтъ остатъци отъ животни и растения.

Да видимъ сега отъ дѣ сж са зели тѣзи животни и растения подъ земята въ тия само-дивски кржгови.

Понеже само-дивскитѣ хорища са намѣрвжтъ се край водитѣ, а тѣзи, които са намѣрвжтъ край Янтра, която е тука близо, то тия мѣста трѣба да сж биле блатни бари, въ които, въ незапамятни врѣмена, когато равнината е била обраснала съ дѣвственни гори отъ джбъ и брѣстъ, отъ които е уцѣлѣлъ живъ свидѣтель Честово (често бранище), което са е запазило отъ орѣховчани и до днесъ съ своитѣ вѣковни огромни брѣстове, то и около тѣзи хорища сж сжществували такива гори, отъ които надъ хорищата стои гигантския тисящолѣтенъ церъ[1]), отъ който си е получила и околностьта името *Церова могила*. На втората терраса (скокъ) подъ тая равнина е лѣсковското блато и надъ него, подъ споменния конгломератовъ пластъ, извиржтъ много извори и чучури; надъ този пластъ е разпрострѣна горнята равнина съ само-дивскитѣ хорища. Види са, че тѣзи извори, догдѣ не е било издълбано янтрското корито толкова, сж извирали подъ горнята терраса на Церова могила, отъ които и до сега, подъ лозьята въ малката долина, подъ Джуджевото лозье, има още малки извори и една чешма.

Като са разглѣда сичката околна мѣстность отъ геологическа точка на зрѣнието, самото мѣстоположение ни увѣрява, че тая равнина, отъ дѣсния брѣгъ на р. Янтра, нѣкое-си врѣме е била равното дъно на

---

[1]) Церъ—джбъ, guercus niger.

нѣкое-си голѣмо езеро, отъ което са е образувало това равно коритище, каквото е Орханийското, Казанлѫшкото, Врачанското и Софийското. Било е врѣме, на което мѣстоположението е свидѣтель, когато рѣката Янтра е била заприщена при днешното село Влашица въ тѣснеца, дѣто са сливѫтъ и други рѣки: Капиновската, Златаришката, и д. и тая котловина, която днесъ е обкичена съ села наоколо и която дава най-хубавитѣ земледѣлчески произведения и най-хубаво може да са обзре отъ Петро-павловския мънастирь, е била дъното на тоя виръ, или езеро, което са е простирало и е лъщяло чакъ до свършванието на Търновския дербентъ, при днешното село Само-водени.

Нъ, когато водата съ своя постояненъ напоръ и вѣчно течение продрала прѫ̀га при Влашица и са истекла кѫдѣ Бѣла за въ тихия Дунавъ, тогава останала срѣбърната ивица на рѣката Янтра, извила са като змия, както са вие и до сега и са лъщи като живакъ, ископала си днешното корито и тече въ него и до днесъ, като излѣзва по нѣкога отъ брѣговетѣ си, кога прѣдоди, и сърдито руши и залива равнитѣ лѫки, които ѭ обгръщѫтъ отъ двѣтѣ ѝ страни съ роснитѣ си ливади и плодородни лѫговити нивья, които давѫтъ по двѣ жетви прѣзъ лѣтото—ичумяна и просяна—се отъ една нива.

Като са е дръпнала и истекла водата отъ голѣмия тихъ виръ, дъното му са уцѣдило, нъ по дълбокитѣ ниски мѣста останали бари, които сѫ са хранили сега само отъ дъждовната вода, която са е стичала отъ кѫдѣ Церова могила и отъ орѣховския долъ,—Орѣхчица, когато е прѣниждалъ буенъ. Въ тѣзи бари сѫ останали много риби, жаби и други водни животни и гниѭщи растения, както това може и днесъ да са види въ езерата и баритѣ[1]).

Колко години сѫ просѫществували тѣзи малки езера и бари, не може да са опрѣдѣли, нъ догдѣ сѫ сѫществували дѣвственнитѣ непроходими гори около имъ и тѣ трѣба да сѫ сѫществували. Нъ послѣ когато са населило, когато са изсѣкли горитѣ, когато зели да разработвѫтъ земята, дъждовнитѣ мѫтни пороп наринали тия бари, както и до днесъ въ дъждовно врѣме наривѫтъ това ниско мѣсто, по сичкото му пространство, чакъ до Влашица и отъ двѣтѣ страни на рѣка Янтра. Когато вече баритѣ биле стѣснени и наринати, воднитѣ животни, а най-вече рибитѣ, като сѫ останали въ малкото вода, сѫ измрѣли и *талазитѣ* на округленитѣ бари ги изхвърлили по краищата си, дѣто послѣ сѫ са заровили съ тиня пакъ отъ пороитѣ и, като останали подъ земята, образували крѫгъ, както е билъ крѫгълъ брѣга на барата, и тъй почнали да гниѭтъ.

Отъ гниението на тия животни и растения са явява бѣлата соль по хорищата, кога е суша и отъ това сѫщото гниение са явявѫтъ и Самодивитѣ да играѭтъ огненни хора и да свѣтѭтъ на прѣсѣкулки пролѣтно врѣме, когато са стопли добрѣ и земята е още влажна. Тѣзи огньови, тѣзи огненни хора не сѫ друго нищо освенъ *фосфоренъ*

---

[1]) Въ Орханийското коритище, при селото Скравена въ рѣката са намѣрвѫтъ цѣли купища дѫбови дебели клади заринати, когато и това мѣсто е било езеро и сега ги измива водата отъ брѣговитѣ, черни като смола—абаносъ.

водородъ, който излѣзва отъ гниющитѣ, фосфоръ съдържащи тѣла, и, като са смѣси съ въздуха, пламнува отъ само-себѣ си, изгаря и послѣ, като излѣзе другъ, пламнува вторий пѫть, третия—третий пѫть пламнува и т. н., до гдѣто не излѣзе и не изгори сичкия газъ, колкото са е набралъ въ онова врѣме.

Съ фосфорния водородъ най-добрѣ може да са обясни това народно суевѣрие, отъ дѣ са е зело и що е тѝ въ дѣйствителность.

Народа, като вижда това необикновенно за неговитѣ понятия явление, не може да не вѣрва, че не е видѣлъ огънь, а че нѣма тамъ *духови*, които играѭтъ на хоро и свѣтѭтъ, защото той види огъня, че са върти около и свѣти. А, пъкъ кога са е случавало да пламне това огненно само-дивско хоро, когато човѣкъ случайно са намѣрва въ него, или около него, то простия човѣкъ, който малко разбира да си тълкива естественнитѣ явления, непрѣмѣнно ще са уплаши и прѣтръгне и отъ страхъ може и да са разболи и твърдѣ лесно може и да умре отъ страха. Той, ако не е страхливъ, може и да не умре отъ страхъ, нъ тукъ има друго едно нѣщо, което може да го утрови и да го умори.

А това нѣщо, тая причина, която може да му причини смърть, не е друго нищо освенъ *фосфорния водородъ*, фосфорния духъ[1]), или газъ, който, като са вдѫхне, утравя, даже кога е въ малко количество, а тамъ, дѣто са явява и гори като цѣло хорище, той може твърдѣ лесно и скоро да утрови человѣка и да го умори.

Прѣдставете си, че человѣкъ, който е билъ обиколенъ съ тоя самогорѭщъ духъ, като са върне у дома си, като раскаже на своитѣ домашни, роднини и съсѣди, какво му са е случило и подирь това са разболи и умре, прѣдставете си какво ще мислѭтъ тия человѣци, на които е разказвалъ самъ-си очевидеца и патосника. И подирь това, въобразете си, какъ ще глѣдѫтъ на онова мѣсто, дѣто сѫ сбъхтали Само-дивитѣ покойника, и ще са боѭтъ ли отъ Само-дивитѣ, или не и ще вѣрвѫтъ ли въ тѣхното сѫществуванне?

Подирь такъвъ случай, кой ще са рѣши да мине нощно врѣме прѣзъ само-дивски хорища, а най-вече догдѣ не сѫ пѣли първи пѣтли, или, както казвѫтъ, догдѣ не са е прѣполовила нощьта.

Простия народъ вѣрва, че като пропѣѭтъ пѣтлитѣ, злинитѣ —злитѣ духови, са скривѫтъ—изгубвѫтъ са, а това не трѣба да са приѣмва за суевѣрие, измислено токо-тъй; на-противъ, то е цѣла истина, основана на дѣйствителностьта и трѣба да са растълкува съ естественнитѣ закони на природата.

До гдѣто са прѣполови нощьта, на което прѣполовение мѣркатъ сѫ първитѣ пѣтли, които обикновенно пропѣвѫтъ по 12, или по една часъ по европейски, прѣзъ нощьта, тия духови, или газови са изпарявѫтъ до една степень и като са размѣсѭтъ съ въздуха и ста-

---

1) Духъ латински spirutus, отъ дѣто е останало и името на спирта (ракията); нѣмски geist, гайстъ, отъ дѣто останало *гасъ*, турски джинъ—духъ, отъ дѣто е джанъ—душа, и Само-диви, или други невидими духови.

нѫтъ по-рѣдки, не сѫ тъй врѣдителни, или пъкъ изгарѭтъ въ въздухъ, както напримѣръ фосфорния водородъ,

Сичкитѣ народни вѣрвания, които наричами суевѣрия, си имѫтъ своята основа въ природнитѣ явления.

Такива сѫ само-дивскитѣ хорища врѣдъ и, дѣто са намѣрвѫтъ, се сѫ биле бари, или езера, които сѫ прѣсъхнали и въ тѣхъ сѫ измрѣли животни, които гниѭтъ и испущѭтъ отъ себѣ си фосфора смѣсенъ съ водородъ, който, като излѣти въ въздуха, запаля са отъ само-себѣ-си, като са съединява при горѣнието съ кислорода отъ въздуха.

Сега да видимъ, какво показва самото име *Само-диви*. Ако приѣмнимъ, че това име е сложено отъ *само* и *диви*, което ще рѣче сами богини, тогава Само-диви ще значи усамотени богини, божества, които живѣѭтъ въ усамотенитѣ мѣста. Нъ понеже самото име Дии са е завардило у Власитѣ подъ името *зевъ* или *зеу*, *зъу*, отъ латинското *Зевсъ*, Зеусъ (Юпитеръ) и славянската богиня Сива, индийското Шива, или Сива (третьото лице отъ индийската троица), много приличѫтъ на нашето *дива*, то и дива ще рѣче богиня. Нъ първоначално сичкитѣ тия понятия трѣба да сѫ означавали огънь, ожънь, на което корѣна е *жь*, та затова и сичкитѣ тия понятия сѫ показвали улицетворения на свѣтлина и послѣ вече сѫ приѣти за божества, както и огъня на гниѭщитѣ фосфорни тѣла е улицетворенъ въ Диви и Само-диви. Отъ тука са види че Само-дива ще рѣче Само-жива, само+жи+ва=сама гори (жи) тия (ва), или самогорѭща, което ни навожда пакъ на огъня, който гори отъ само-себѣ-си на самодивскитѣ хорища.

Отъ тука са види, че името Само-дива са е давало само на оння духови (гасови), които сѫ са явявали въ огънь—въ огненни хора, отъ който огънь сѫ си получили и името първоначално.

Нъ освенъ Само-диви, има още и Само-вили и ний трѣба тия двѣ имена да ги разбирами, че сѣко означава особенно божество, което е станало отъ особенно естественно явления. За Само-дивитѣ видѣхми, че означавѫтъ огънь, а за да разберемъ, какво означава *Само-вила* или *Вила*, не ни трѣба много да са трудимъ, стига ни да видимъ отъ какви думи е съставено това име и какво показва сѣка отъ тѣхъ. Какво паказва *Само* сѣкий го знае, че е опрѣдѣлително мѣстоимение: самъ, сама, *само*, сами. А колкото за второто—вила, то не е друго нищо освенъ дѣйствително причастие отъ глагола вити, *виѭ*—вилъ, *вила*, вило, вили. А това ще рѣче, че тия духови виѭтъ, увивѫтъ, вѣѭтъ, а какво виѭтъ, ако не дървета и гори. Отъ тука са види, че *Вили* и *Само-вили* сѫ силни вѣтрове, които виѭтъ горитѣ, които сваляѭтъ едритѣ дървета, които поваляѭтъ и ломѭтъ букака и боровитѣ по планинитѣ. Тѣ са зъвѫтъ и *Горechoломи*, които и днесъ, въ Западна България, ги зъвѫтъ съ латинското име *хали*, а подъ това име са разбира: *духови*, змѣеви, силенъ вѣтъръ, горуломи.

Понеже Само-вилитѣ правѭтъ най-голѣмо опустошение въ гориститѣ планини и по морьетата, то народа ги дѣли отъ другитѣ имъ сестри на Горки Вили и Морски Вили или Горски Само-вили и Морски Само-вили, съ които опрѣдѣления са различавѫтъ отъ полскитѣ си сестри, които върлувѫтъ въ равнитѣ полета и са зъвѫтъ Вихри и

Вихрушки. Вихра, или Вихъръ и Вихрушка произлѣзва отъ глагола вихрѭ, гоня силно и прислѣдувамъ врѣдъ.

Когато дошла Само-дивата при Данъ Въйвода да го пита наистина ли владѣе „по се поле чести села и покрай Дунавъ си палянки“, той, като не е знаялъ отъ кои сестри е, казва ѝ: „Имамъ си, ги, хвалѭ си са. И тебѣ съмъ дѣлъ оставилъ: на польето равниньето на водьето дълбиньето, на горьето високньето“. Отъ тая коладна пѣсень са види, дѣ живѣѭтъ Само-дивитѣ—по равнитѣ полета, по морскитѣ дълбини и по върховитѣ па планинитѣ. Тъй, щото полскитѣ сѫ Само-дивитѣ и Вихрушкитѣ, а горскитѣ или планинскитѣ—Вилитѣ, или Само-вилитѣ и морскитѣ—морскитѣ Вили, или Само-вили.

Полскитѣ сѫ два вида, двѣ дружини сестри: Само-диви нощни, които играѭтъ, до гдѣ попѣѭтъ пѣтлитѣ, на самодивскитѣ хорища отненно хоро, и Вихри и Вихрушки, които ходѭтъ денемъ. Горскитѣ и морскитѣ ходѭтъ и денемъ и нощемъ. Първитѣ живѣѭтъ по високитѣ планини, а вторитѣ—въ морскитѣ дълбини.

Сега да дойдемъ до третитѣ „сестри“ Само-диви, които са наричатъ *Русалки*. За Русалкитѣ народа вѣрва, че ходѭтъ по роснитѣ ливади, а живѣѭтъ въ водата: въ рѣки, езера, долища и вирища. Въ Русалката недѣля, която е посвятена на тия Самодиви, не си кършѭтъ лозьята, да не изрѣсява цвѣта имъ; не са кѫпѭтъ, защото, който са кѫпи въ Русаля, Русалкитѣ го завличатъ въ дълбокото и го удавѭтъ; вардѭтъ са да не спѭтъ денемъ, защото Русалкитѣ на-сънѣ имъ земѫтъ нѣкой членъ, а най-вече имъ са искривявѫтъ устата, или ги ударя *дамла*. Освенъ това още не перѫтъ и въобще не работѭтъ тѣжка работа. Прѣзъ Русаля, съвѣтувѫтъ, сѣкий да носи въ пазва си *пелинъ*. Прѣзъ Русаля, а именно на първата нощь отъ първия день, Русалкитѣ излѣзвѫтъ отъ водитѣ и обирѫтъ върховитѣ на росяновитѣ цвѣтове. Росяна[1]) са счита русалковъ цвѣтъ, та за това не го ѣдялъ никой добитъкъ. Нѣкои вѣрвѫтъ че русалкитѣ сѫ тия хубави руси пеперуди, които излѣзвѫтъ изъ водата и траѭтъ само единъ день. Въ Габрово и другадѣ, тѣзи едно-дневни пеперуди ги зовѫтъ Русалки[2]).

Освенъ тѣзи вѣрвания, за Русалкитѣ има още едно силно повѣрие, че тѣ връщали „уѣтитѣ“ членове на сухитѣ и сакатитѣ и за това ходѭтъ при любимото имъ цвѣтье—росяна, и спѭтъ на росяновитѣ полѣни, дѣто расте това растение въ изобилие.

На много мѣста изъ България има росянови полѣни, на които на Русалската недѣля ходѭтъ да спѭтъ подъ росяна; нъ най-прочути сѫ ресенскитѣ, при селото Ресенъ, което, както казвѫтъ, си е получило името отъ росяна. „Ходили на росянъ, ще идѫтъ на росянъ“ е обикновенина дума въ околнитѣ Търновски села.

На това магическо мѣсто са извършва слѣдуѭщето; на първия день на Русалската недѣля, вечерьта, сичкитѣ болни, които ще спѭтъ подъ росяна, са събирѫтъ на това ресенско поле и, до гдѣ не е

1) Росянъ, Dictamus albus.
2) Русалки, Ephemera vulgàta.

засѣднало слънце, за сѣкий боленъ избиржтъ, или болния, ако може да ходи, си избира единъ стъркъ, или туферъ росянъ, дѣто му постилжтъ една бѣла, чиста кърпа. Подиръ това са навечервжтъ и, като земне да са мръква, сѣкий болѣнъ си лѣга на постилката и са покрива прѣзглави. Здравитѣ и тѣ си лѣгжтъ по отъ-страна отъ болнитѣ и са въцарява чудно мълчание. Това мълчание са продължава цѣлата нощь и сѣкий съ голѣма надѣжда чака да додѫтъ Русалкитѣ надъ него и да му върнжтъ *уѣтия* членъ отъ тѣлото. Комуто ще върнжтъ уѣтата часть, Русалкитѣ му пущжтъ на постланата кърпа цѣра. Като хване да са разсъмнува и като станжтъ, сѣкий гледа на кърпата си, да види какъвъ цѣръ сж му оставили Русалкитѣ. Каквото намѣри на посланата кърпа, това му е дадения цѣръ, който трѣба да испие съ вода; на ония, на които нещжтъ да дадѫтъ Русалкитѣ цѣръ, не имъ пущжтъ нищо, а, които ще умржтъ съ болѣстьта си, пущжтъ на кърпата имъ пръсть.

Казвжтъ, че Русалкитѣ, дохождали надъ росяновото полье по въздуха и возяли на костената кола своята царица; въ въздуха са чували пѣсни, свирни, смѣхове и понѣкога са исчувало: „върнете на еди-кого си ржката, дайте еди кому си крака, харижете еди коей си прьститѣ“ и т. н. Който си чуялъ името, на сутрината уздравялъ, или подиръ нѣколко врѣме му са съживѣвалъ сухия кракъ, ржка и т. н. Когато станжтъ и си тръгнжтъ, сѣкий болѣнъ оставя на кърпата по една прѣсна пита хлѣбъ и кърпата и си заминува. Този хлѣбъ са остава за Русалкитѣ, разумѣва са, нъ, подирь заминуванието имъ, дохождѫтъ овчерчета и пастиритѣ и го обиржтъ.

Народа вѣрва, че, въ тая нощь, когато спжтъ болнитѣ подъ росяна, Русалкитѣ слѣзвали на земята и, като изкършвали върховатѣ на росяновитѣ цвѣтове, обирали ги и ги земали съ себя си.

Никола Цоневъ Шетилата, отъ Лѣсковецъ, ми разкавваше, въ 1847 година, че когато водилъ баща си, Дѣда Цоня Шетилата, който бѣше дамлалия, на росенското поле на росяна, вечерьта на сичкия росянъ върховитѣ на цвѣтоветѣ биле цѣли, а на сутриньта на никой цвѣтъ нѣмало върхъ—сичкитѣ биле се прѣкършени; като че биле прѣстрижени съ ножици; нъ на баща му не му върнали крака и ржката, които бѣхж, както са каза, дамлалии—той бѣше падналъ отъ една черница, когато береше листъ за бубитѣ и тамъ му са хвана крака и ржката и така си и умрѣ подирь много-годишно страдание.

Въздушния пжть на Русалкитѣ, казвжтъ, отивалъ на Истокъ отъ Ресенъ, минувалъ прѣзъ Горня-Орѣховица, прѣзъ долния ѝ край, прѣзъ долния край на Лѣсковецъ, а именно прѣзъ Мжнговата махала и стигалъ до Елена. Елена било ужъ Русалско село и тамъ не върлувала чума, за това, въ чумавитѣ години, отъ Търново и отъ околнитѣ голѣми села бѣгали въ Елена, за да са запазжтъ отъ чумата, която не смѣяла да мори въ ония села, които биле русалски—Русалкитѣ ги вардяли.

Догдѣто не са мине Русалската недѣля, никой отъ билеритѣ и билеркитѣ не смѣе да бере росянъ.

Въ 1872 г., когато бѣхъ въ Габрово учитель, бѣхж дошле двѣ

баби отъ Трѣвнянски колиби, отъ върха на Балкана, и бѣхж донесли на Габровския пазарь за продань два чуваля различни сушени билки за цѣръ.

Като са интересувахъ да узная имената на нѣкои билки, какъ ги зовжтъ въ Трѣвненско, азъ отидохъ при тѣхъ и ги питахъ за много билки за имената и си ги записахъ, като ми убадихж, и коя билка за какъвъ цѣръ са употрѣбява. Като ги попитахъ, имжтъ ли *старо билье*, едната баба ми показа два стърка и единъ корѣнъ, нъ безъ листа. Като ги попитахъ, какво вѣрвжтъ за това старо билье, тѣ ми казахж, че то е два рода—мжжко и женско, и сѣкой не смѣе да го дава за цѣръ, защото е грѣхота: ако даде отъ мжжкото, който го пие, остава бездѣтенъ. Подиръ много распитвания, най-послѣ ги запитахъ и за росяна—имжтъ ли и росянъ.

„Нѣмами, синко, росянъ, ми каза едната, боимъ са да го беремъ; той трѣба да се бере, догдѣ не е прѣцьвтялъ—прѣдъ Русаля—, нъ насъ ни е страхъ да го беремъ, защото прѣзъ Русалската недѣля ще доджтъ Русалкитѣ да си го земнжтъ. Тѣ, догдѣ не му оберхтъ върховитѣ, не даважтъ никому, да го бере; да го донесешъ у дома си, прѣзъ комина ще влѣзжтъ и пакъ ще му земжтъ върха—росянъ лесно не са бере, бабинъ.“

Ето какво понятие имжтъ хората и на върха на Балкана за тая посвятена на Русалкитѣ русалска билка.

Тъзи билка са спомѣнува въ старитѣ народни пѣсни:

„Тръгнала е Янка
В' гора Росянова,
В' гора Росянова,
Росянъ да набере,
Росянъ да набере,
Росянъ риганина.
Не намѣри Янка
Росянъ да набере,
Росянъ да набере,
Росянъ риганина,
Най намѣри Янка
Бача Радославя,
Бачо Радослави
Подъ пилиня лѣжи,
Подъ пилиня лѣжи,
Отъ пилиня кърши,
Отъ пилиня кърши,
Главата си вързи . . . .“

Отъ казаното до тука за Русалкитѣ, спорѣдъ народното вѣрване, са види, че тѣ са явявжтъ прѣзъ Русалската недѣля; обирятъ върховитѣ на росяновитѣ цвѣтове; връщжтъ зетитѣ членове, по волята си, на ония, отъ които сж ги зели за части на царицината си коня и чакъ до идущата година—пакъ до Русаля—не са явявжтъ никому на земята.

Понеже праздницитѣ на Русалкитѣ са празднувжтъ по онова врѣме, когато са явявжтъ изъ водата едно-дневнитѣ насѣкоми—русалкитѣ и понеже тогава са изгубва, или изрѣсява върха на росяновитѣ цвѣтове въ една нощь, то твърдѣ е вѣроятно, че първоначално тия еднодневни пеперуди сж дали поводъ на първобитния человѣкъ въ младенческото му състояние и дѣтинско въображение да си състави понятие за тия божества. Самото име на Русалкитѣ е множественно число и ни напомня множеството на Самодивитѣ—Русалкитѣ.

Освенъ това, сжщото име Русалки, Русални ни показва, че е произведено отъ русло (устие на р.) ручло, ручало, ручай, рѣчай=Русалки, Ручалки, Рѣчалки. А това ще каже, че тия божества живѣжтъ въ руслата, въ ручаитѣ, въ рѣкитѣ—съ една рѣчь въ водитѣ и са появявжтъ само веднъжь въ годината, а именно въ Русалската недѣля, на Русаля и изведнъжь са изгубвжтъ.

Прѣдставете си человѣка въ младенческия му животъ съ дѣтинската му фантазия, която е улицетворявала сичката обкржжающа го природа, прѣдставете си го, че той постоянно са намѣрва около водитѣ, около рѣкитѣ, езерата, ручаитѣ, и т. н. дѣто и днешния най-много са заселява, прѣдствете си го, че той цѣла година ходи и наблюдава, сичко, и изведнъжь вижда, че изъ водата, при която е билъ сѣкий день и вчера, излѣтявжтъ безчетъ хубави, бѣли съ прѣкрасни крилѣ, дълги опашки и лъскави очици пеперуди, а той не знай отъ дѣ сж са зели тия хубави животинки, които, догдѣ свари да разглѣда, са изгубвжтъ. Прѣставете си, че той вчера е глѣдалъ върха на росяновия цвѣтъ напжпилъ, нъ още не цьвналъ, и днесъ види, че сичкитѣ му върхови ги нѣма, като че ги е пристригалъ нѣкой съ остри ножици.

Като е глѣдалъ тия естественни нѣща, които сж са явявали прѣдъ очитѣ му промѣнени: изъ тихата вода излѣзвжтъ животни и, до гдѣ ги разглѣда, са изгубвжтъ и росяна прѣстриженъ, не ще ли да си въобрази, че тѣзи пеперуди сж духове и може би на неговитѣ прадѣди[1]), които са явявжтъ да видиктъ своитѣ потомци, да си набержтъ росянови цвѣтове и пакъ да са изгубжтъ. И дѣ отивжтъ? Разбира са пакъ въ водата, спорѣдъ неговото понятие, дѣто живѣжтъ постоянно и пакъ прѣзъ Русаля ще излѣзжтъ да видиктъ хубавото слънце, обкичената съ растения земя и своитѣ потомци и да дадатъ цѣръ на страждащитѣ. И ето ти, че той вече вѣрва и имъ прави праздникъ, който празднува съ страхопочитание и благоговѣние прѣдъ духовитѣ на своитѣ прадѣди.

Сега да дойдемъ при ония Само-диви, които са събиржтъ нощемъ по голѣмитѣ самодивски дървета покрай водитѣ и подъ вретенкитѣ воденици, дѣто са кжпиктъ въ водата при вретената.

Въ различни мѣста изъ нашето отечество има голѣми вѣковни дървета, които са почитжтъ отъ народа като священни и ги зъвжтъ самодивски дървета. Такива дървета сж най-вечето ония джбови, подъ които излѣзвжтъ да са моликтъ за дъждь, или за друга нѣкоя злочес-

---

[1]) Простия народъ и до днесъ вѣрва, че тѣзи пеперуди сж душитѣ на измѣрилитѣ отъ памти-вѣка человѣци.

тина; подъ които си ѣдѫтъ курбанитѣ и оброцитѣ и ония голѣми дървета край водитѣ и долищата, които сѫ по-вечето вѣковни брѣстови, върби, тополи, чърници, орѣхи и др.

Подъ тия дървета не ходѭтъ нощно врѣме, а най-вече догдѣ не сѫ пропѣли първи пѣтли и, който случайно, или по незнаяние, спи подъ такива дървета, той, спорѣдъ народното повѣрие, са разболѣва, изсъхва му нѣкоя часть отъ тѣлото, или му са искривявѫтъ устата, или пъкъ го ударя дѫмла.

Само отъ себя си са разбира, че който спи подъ такива голѣми дървета, дѣто отъ сѣнката земята постоянно е влажна и дѣто подъ дървото има почти всѣкога въздушно течение, а най-вече нощемъ, твърдѣ е лесно да истине спящия и да са разболи, или да му са изме нѣкой часть отъ тѣлото и да тѣгли послѣ болѣсти, или даже да умре.

Тѣзи Само-диви не сѫ видими, както ония, що играѭтъ огненно хоро, както Само-вилитѣ, що ломѭтъ гората и Вихрушкитѣ, що са виѭтъ по полетата, тѣ не сѫ познавѫтъ по нищо друго освенъ по шумулението и трептението на листата на голѣмото дърво и дѣто сбъхтвѫтъ заспалитѣ подъ тѣхъ на съня имъ.

За тѣзи Само-диви е дало поводъ истиванието и тѣ не сѫ друго нищо освенъ влага, роса и въздушно течение, улицетворени въ въображението на простодушния невиненъ человѣкъ, които ги е убоялъ отъ страхъ.

А Само-дивитѣ, които са събирѫтъ подъ вретенкитѣ воденици, да са кѫпѭтъ нощемъ, са познавѫтъ по това, че често са случава, като си играѭтъ, да въспирѫтъ нощемъ нѣкой камъкъ; това са случава най-вече, когато е малко водата, въ сухо врѣме, или на воденицитѣ по долищата—на баришницитѣ. Воденицата тръгва, щомъ са намѣри нѣкой млѣварь по-безстрашенъ и ритне камъка, да му даде замахъ, или опитния старъ воденчарь стане, земне лоста, удари нѣколко пѫти по вода, направи сътрьсвание, и каже: „като че не видите, че тука има гладни хора, да чакѫтъ за брашно, та сти зели да си играйте . . .“ и пакъ отиде при огъня да си пуши лулата, или са завие съ ямурлука си край огнището да спи. Ако са запре и вторий пѫть, сѫщото са повторя съ още нѣкои натѣквания на Само-дивитѣ.

Такива воденици, дѣто ги запирѫтъ сладки и медени сѫ цѣрѫтъ съ клини отъ черъ глогъ (crataegus), съ които заклинѭтъ махѫла въ гърлото на долния камъкъ и това, като са направи, сладки и медени не смѣѭтъ да въспирѫтъ камъка вече.

Че има такива воденици, които нощно врѣме са запирѫтъ сами, е цѣла истина, нъ въ сѫщность тѣхъ не ги запирѫтъ никакви Само-диви, а другий духъ—друга сила, която дѣйствително са отмахва съ глоговитѣ клини.

Ето каква е работата въ сѫщность: махѫла, или вретеното е прокарано прѣзъ гърлото на долния камъкъ, което гърло е цифунь отъ суо върбово, или липово дърво и около вретеното са заклиня пакъ съ такива сухи клини, за да прилѣга добрѣ до вретеното и да не са разклатявя, а въ сѫщото врѣме и да не го пристисква силно. Нъ су-

хата върба, или липа на гърлото, нощно врѣме, когато водната пара стане по-вече и по-гѫста и, като са издига нагорѣ по-вече, отъ колкото денемъ, прониква и въ липовото гърло около махжла, гърлото и клинитѣ са напоѭтъ съ пара, надуѭтъ са, стисняѭтъ по-вече вретеното и въртението са спира, а заедно съ него и камька.

Прѣдставете си, че воденчарина и млѣваритѣ, които са случѫтъ прѣзъ тая нощь, сѫ прости хора, напоени съ различни расказы за злитѣ духови и, увѣрени отъ общото повѣрие, че подъ воденицитѣ са събирѫтъ Само-дивитѣ да са кѫпѭтъ,—какъ ще си истълкувѫтъ това запирание на камька, когато водата е сѐ сѫщата и съ сѫщата сила бие лъжицитѣ на вретеното? . . .

Ако е воденчаря, както са каза, безстрашливъ, ако му са е случавало такова нѣщо и другий пѫть, той ще стане и съ ритание, или силно удряние около камька, ще подкара пакъ камька и ще каже на шега: „добрѣ са кѫпите, ами защо ми спирате воденицата?“ Нъ ако е воденчарина нѣкой неопитенъ и страхливъ, той ще са уплаши по-вече отъ млѣваритѣ, ще са завие съ покривката си и ще каже: „не го бутайте, кога имъ дойде кефа, тѣ ще го пустнѫтъ . . .“

Прѣдставете си, сега въ какво положение ще са намѣрѭтъ суевѣрнитѣ млѣвари и какъ ще заспѭтъ? Само отъ себя си са разбира, че щомъ съмне и, щомъ изгрѣе слънце, воденицата ще тръгне пакъ, защото парата ще намалѣе или, като съмне, ще са намѣри нѣкой посърдченъ да блъсне камька и да му даде замахъ, нъ какъ са прѣнощува въ такава воденица, дѣто Само-дивитѣ са кѫпѭтъ, при чарковитѣ, подъ главитѣ на сичкитѣ млѣвари!

Който е суевѣрецъ, не му трѣба по̀-лошаво наказание отъ това прѣнощуванне въ само-дивската воденица, дѣто нощьта ще му са види година. Такива воденици си губѭтъ млѣваритѣ и, като са разчуе на около, ставѫтъ страшилище за населението, тъй щото, не само, че не отивѫтъ на тѣхъ да мѣлѭтъ, нъ нощно врѣме са боѭтъ и да минѫтъ по-край тѣхъ и воденицата упостява.

Само отъ себѣ си са разумѣва, че такова нѣщо не е угодно ни на стопанина на воденицата, ни на воденчаря и на туй ало трѣба да му са търси цѣра. И почвѫтъ да питѫтъ, кой знае да цѣри воденици отъ Само-диви, и най-послѣ ще намѣрѭтъ нѣкой старъ воденчарь, който ще са наѣмне да исцѣри камька, за да са не запира. Викѫтъ го и той, като дойде, свали горния камькъ, и заклини около вретеното гърлото съ сухи клини отъ черъ глогъ натъкми камька добрѣ, пусне го да върви и воденицата вече не ѭ запирѫтъ „сладки и медени“ догдѣ не са истриѭтъ клинитѣ.

Стопанина ще нагости лѣкаря на воденицата, ще го възблагодари съ нѣщо и ще го помоли да му каже съ какво цѣри камька, и лѣкаря, ако ще, ще му каже, че го е заклинилъ съ сухи клини отъ черъ глогъ, отъ който са боѭтъ Само-дивитѣ да запирѫтъ камька. Подиръ това, като са разчуе на-около, че воденицата е вече изцѣрена и вече не са запира, почвѫтъ пакъ да дохождѫтъ на нея да мѣлѭтъ.

Може нѣкой да си помисли, че това е глупость, нъ въ сѫщность тука нѣма никаква глупость, а има естественъ законъ, който са

явява при всѣко триение. Когато са заклини желѣзното вретено (махждла) съ глогови клини, когато глога е твърдъ и плътенъ, като чимширь, той са изглажда добрѣ отъ триението, не са ѣде скоро като липата, или като върбата, и отъ водната пара не са напоява и не са надува, а отъ това излѣзва, че и воденичния камькъ неще да са въспира вече отъ Само-дивитѣ.

Отъ разказаното до тука са види, че *Само-дивитѣ* сж улицетворенитѣ пламъци отъ *фосфорния водородъ* въ невидими духови. *Само-вилитѣ* сж улицетворение на *силнитѣ вѣтрове* (хали), които увиватъ и поваляжтъ гората и търгжтъ голѣмитѣ дървета, и, освенъ това, потопявжтъ корабитѣ на моретата. Вихрушкитѣ сж улицетворение на *вихритѣ—въртението на въздуха* и *ураганитѣ*. *Русалкитѣ* сж улицетворение на еднодневнитѣ пеперуди—русалки[1]), които излѣзвжтъ изъ водата, веднъжъ въ годината,—по Русалската недѣля и послѣ са изгубвжтъ.

Само-дивитѣ горски, които сбъхтвжтъ подъ дърветата сж улицетворение на: росата, влагата, влажната студена земя подъ голѣмитѣ дървета и течението на студения вѣтъръ нощѣ подъ дърветата. *Воденичнитѣ* Само-диви сж олицетворение на *парата*, която надува гърлото на долния камькъ и го спира.

Его тѣзи естественни явления, на които днесъ сѣкий, малко-много, образованъ человѣкъ имъ знае причината, сж дали поводъ на първобитния человѣкъ, като не е можалъ да си ги истълкува, да са бои отъ тѣхъ и, като ги улицетворилъ въ въображението си, да имъ са кланя и да раздава за тѣхъ ѣстие и питие, за да ги умилостиви, да не му правжтъ зло.

Нито Само-диви има, нито Само-вили, нито Русалки, нъ има естественни явления, основани на естественнитѣ закони, които закони сж дѣйствували, дѣйствувжтъ и ще дѣйствувжтъ догдѣ свѣтъ побжде, а человѣкъ, като изучи тия естественни закони, ще може да са запази отъ врѣднитѣ влияния на сичкитѣ естественни явления и нѣма да са бои и да вѣрва въ нѣща, които сж намѣрвжтъ само въ въображението на суевѣрнитѣ, наплашени и напоени съ измислени образи, глави.

Тѣзи въображаеми страшила ще може най-лесно да ги искорени отъ народа истинската наука, а най-лесно и най-скоро—естественнитѣ науки.

Когато человѣкъ знае, че фосфорния водородъ, който излѣзва като газъ отъ гниещитѣ, фосфоръ съдържащи, тѣла, и като излѣти въ въздуха, съединява са съ кислорода му и са запаля самъ, той нѣма да вѣрва, че това сж самодивски огненни хора, а, като знае, че този газъ е утровенъ, той ще са заварди отъ него и нѣма де си въобрази, че това сж моми—Само-диви.

Който знае законитѣ, по които са образувжтъ вѣтроветѣ, бу-

[1]) Тѣзи пеперуди нѣкои ги зовжтъ *Денъ до пладня*, а нѣгдѣ ги зовжтъ *Цвѣтъ на водата*.

ритѣ, вихрушкитѣ и ураганитѣ, нѣма да са бои отъ никакви Само-вили и Хали.

Който знае, че хубавитѣ пеперуди русалки, прѣди да умрѫтъ, си снасѭтъ яйчицата въ водата, дѣто са излупвѫтъ тѣхнитѣ бубулечки—червѣи, които живѣѭтъ и са хранѭтъ въ водата, догдѣ станѫтъ на бабушки (куклици), отъ които бабушки излѣтявѫтъ русалкитѣ изъ водата, както излѣтявѫтъ и копринянитѣ пеперуди изъ своитѣ бабушки и, като си снесѫтъ яйцата (семето), умирѫтъ на скоро,—като знае това, той нѣма да мисли, че това сѫ душитѣ на неговитѣ праотци, или —че това сѫ Само-диви—моми, Русалки.

Който знае, че като спи на влажната земя подъ сѣнчаститѣ дървета, дѣто нощѣ тече въздуха подъ тѣхъ, той нѣма да спи подъ такива дървета, или, ако спи и са разболи, той ще знае, че е истиналъ, и че не сѫ го сбъхтали Само-дивитѣ.

Който знае, че воденичния камъкъ са запира, кога отвлъгне сухото липово гърло и стисне махжла, той нѣма да вѣрва и да са бои, че Само-дивитѣ са кѫпѭтъ подъ воденицата и по кефа си запирѫтъ камъка, за да си поиграѭтъ, като малки дѣца.—Съ една рѣчь, който изучи естеството съ неговитѣ закони и явления, той ще са отърве отъ тая мозъчна болѣсть—отъ страха и суевѣрието. Нъ догдѣ успѣе да изучи тия закони, въ младенческата му възрасть неговитѣ родители, а най-вече суевѣрнитѣ стари баби и другаритѣ му, ще му напълнѭтъ главата и ще му запалѭтъ въображението съ хиляди суевѣрни приказки и раскази, единъ отъ другий по-фантастични и по-страшни, и въображението му тъй ще ги улицетвори, щото и послѣ, когато узнае, че това сичкото е лъжи и измислици, пакъ въ нѣкои минути тия въображения ще са испрѣчвѫтъ на прѣдѣ му. Ето защо трѣба да са пазимъ и да пазимъ дѣцата, догдѣ сѫ още малки и догдѣ въображението имъ е силно и фантазията хвъркована и огнення, да са не говори и приказва прѣдъ тѣхъ за никакви суевѣрни духове, вампири и върколаци, защото ще убиими въ тѣхъ истинския мѫжественъ, человѣчески бодъръ духъ.

Цѣльта ми, дѣто казахъ тука нѣколко думи за тия въображаеми духове, е тая: да покажѫ, че такова нѣщо нѣма, а има естественни явления, основани на божественнитѣ естественни вѣчни закони, които не сѫ направени за зло на человѣка, а за негово добро, стига само да ги изучи, да ги разбере и да са ползува отъ тѣхъ, а не да са плаши и да ги почита за божества.

Ц. Гинчевъ.

ФТИЗИЧНИТѢ (ОХТИЧАВИТѢ) МОГѪТЪ ЛИ ДА СА ЖЕНѬТЪ?

Ето единъ отъ най-деликатнитѣ въпроси за съврѣменната медицина, когото още никой не е разрѣшилъ въ една окончателна форма.